Om undran inför sociologerna*

WALTER KORPI
Institutet för social forskning och Sociologiska institutionen, Stockholm

ABSTRACT

Sociology of everyday life aided by participant observation indicates that in the lifeworld, sociologists of today can be classified into a fivefold typology (from the highest to the lowest):

1. *Pegasuses (such as Bordieu, Foucault and Habermas)*
2. *Pegasus-groomers*
3. *Tree-huggers*
4. *Stump-sitters*
5. *Moles.*

The paper analyses the styles of life, letters, and work of these different types as well as their impact on the progress of sociology.

Ursprungligen publicerad i Sociologisk Forskning nr. 3 1990

För mycket länge sedan skrev Carl von Linné *Om undran inför naturen.* För inte så länge sedan gav Johan Asplund ut boken *Om undran inför samhället.* Jag har bestämt mig för att här tala om min undran inför sociologerna. Jag inordnar mig därmed i en vördnadsbjudande tradition men gör det med begränsade ambitioner. Jag skall varken behandla naturen eller samhället som helheter utan bara en begränsad del, möjligen en naturlig del, av samhället, nämligen sociologerna. Därmed avstår jag från att försöka klättra upp på jättarnas skuldror. Det jag därigenom förlorar i höjd hoppas jag att – inför det här auditoriet – kunna vinna i relevans.

Jag skall alltså här ge en vardagssociologisk analys av svenska och i tillämpliga delar internationella sociologer och sociologi inför 1990-talet. Därvid skall jag försöka att vara saklig, dvs jag strävar att skilja mellan sak och person. I en liten disciplin blir detta dock svårt eftersom det här sitter en person på varje sak.

Sociologer och inte minst vardagssociologer arbetar ju ofta med typologier för att sortera verkligheten. En typologi bör av olika skäl helst ha tre, eventuellt sju fack. Jag har här fastnat i ett obehagligt mellanläge eftersom det just nu ser ut att finnas fem grundtyper av sociologer.

Vid en vardagssociologisk okulärbesiktning sönderfaller nämligen sociologerna i världen just nu i följande fem grundtyper, från den högsta till den lägsta:

Sociologisk Forskning, årgång 50, nr 3–4, 2013, s. 311–319.
© Författaren och Sveriges Sociologförbund, ISSN 0038-0342.

1. *Pegaser*
2. *Pegasryktare*
3. *Trädkramare*
4. *Stubbsittare*
5. *Mullvadar*

Jag skall här börja med att behandla de två högsta grundtyperna.

Pegaser

Pegaser är som ni förstår delvis överjordiska varelser. De rör sig på en annan nivå än vi andra. Till skillnad från oss vanliga sociologer kan pegasen, den sociologiska vinghästen, lätta från den svårförklarliga, prosaiska verkligheten och uppnå högre höjder. Pegasen kännetecknas av att han (det finns nästan bara pegaser av hankön) har tagit (för att citera den talande titeln på ett ännu opublicerat bokmanus av Bo Eneroth 1987) *Språnget ut i kaos.*

Som ni vet är pegaser sällsynta. Mina komparativa studier av 18 OECD-länder har också visat att pegaserna är mycket ojämnt fördelade mellan länderna. *Pegaskvoten,* PQ, enligt formeln

$$PQ = (\text{antalet pegaser/antalet sociologer}) \times 1\,000$$

är låg i USA. Också i Storbritannien är det ont om pegaser.

Däremot är pegaskvoten påtagligt högre på den europeiska kontinenten. Den är särskilt hög i Frankrike och Tyskland. Där finns – eller har funnits – de nu mest berömda och högtflygande pegaserna. Om man skall namnge de mest kända blir det bl a följande: Bordieu, Foucault, Derrida, Habermas och Luhmann. Men pegaserna är faktiskt så rara att det t ex i Sverige inte finns någon inhemsk sociologisk pegas, i varje fall inte ännu. Däremot finns det här hos oss några som möjligen är förstadier till pegaser, s k *pegasremonter.* Bland dessa är Johan Asplund och Lorens Lyttkens, fast på olika sätt, de mest försigkomna. I vårt västra grannland övar sig Dag Østerberg i konsten att kasta sig ut från sociologins Trollvegg.

Pegasens sociologiska funktion är att för oss, som i likhet med Ferlins luffare fortfarande "halkar omkring i vägarnas grus", liksom i fosforbelysning ge en glimt av tingens ordning, lysa ned på oss så att vi åtminstone kan ana De Stora Sammanhangen. Den vanlige sociologen står därför i ungefär samma relation till pegasen som psalmförfattaren till Herren: "... dit mitt öga icke når min ömma bön sig tränge. Din blick osägligt innerlig skall dela skyn och hinna mig."

Ursprungligen publicerad i Sociologisk Forskning nr. 3 1990

Pegasryktare

Genom sin höga position kommer pegaserna att också i ett annat avseende likna Herren – även pegasernas vägar är nämligen outrannsakeliga, eller i varje fall näst intill. Men turligt nog för oss vanliga sociologer har det uppkommit förbindande länkar mellan oss och pegaserna. Dessa länkar är pegasryktarna. Pegasryktarna har vigt sig åt uppgiften att vårda och uttolka pegaserna. Till skillnad från pegaserna är pegasryktarna lika ofta av kvinnligt som av manligt kön.

Pegaserna far fram så högt och med en så stor hastighet att vi i allmänhet bara kan se svansen av dem, och spillningen som faller ned. Tack vare den får vi ändå del av pegasernas viktigaste produkter. På det som faller ned kan vi nämligen stava oss till nyckelbegreppen, till kodorden:

Habitus,
Modernitet,
Legitimitet,
osv.

Ofta förekommer också kodorden med prefixet *post-*, alltså

*Post*modernitet
*Post*strukturalism
*Post*osv.

Märkligt nog är det däremot mycket ont om kodord med prefixet *pre-*. Vi lever alltså inte i en Pre-modern period utan i en Post-d:o. Nyckelorden öppnar alltså inte fram mot någon futuristisk osäkerhet. I stället har de en historisk, tillbakablickande kvalitet.

Prefixet *post-* ger oss en känsla av att det finns vad man nästan skulle kunna kalla korrespondens mellan det som varit och det som kommer. Det skapar en atmosfär av utveckling, nästan av evighet. Viktor Rydberg beskrev det så här: "Ur nattomhöljda tider emot ett mål fördolt för dig du skrider, o mänsklighet, din ökenstig". I sin uppsats i *Den Sociologiska Fantasin* uttrycker Mats Beronius (1987:68) samma känsla på ett mera sakligt sätt: "Vi lämnar, guidade av Foucault, den strukturalistiska epoken och går över i den poststrukturalistiska". Nu har mänskligheten alltså fått en handledare på ökenstigen från den nattomhöljda strukturalismen.

En följd av pegasernas framfart är att deras svansar kommer i oordning, trasslar till sig. Eftersom den vanlige sociologen vanligen bara hinner se pegasen bakifrån blir trasslet i svansen problematiskt. Det blir svårt att följa tanketrådarna hos pegasen. Men pegasryktarna har utvecklat ett redskap för att reda ut trassliga pegassvansar. Det redskapet kallas *diskurs*. Pegasryktarnas viktigaste uppgift är att med ett intensivt

Ursprungligen publicerad i Sociologisk Forskning nr. 3 1990

bruk av sina diskurser reda ut trasslet i pegasernas svansar och att alltså klargöra dem för oss andra.

Som framgått är pegasernas ord centrala för deras verksamhet. Beronius (1987:67) har träffande uttryckt det så att de försöker *"tillägna sig världen genom orden"*. Nu är det uppenbarligen så, beklagligt nog för oss, att det främst är orden i de franska och tyska språken som kan användas för att tillägna sig världen. Och det kan ju var och en begripa att med svenska ord kommer man inte så långt på den vägen. Min hypotes är att dessa skillnader i språkens inneboende tillägnelsestyrka kan förklara PQ:s variationer mellan OECD-länderna.

Men skillnader i ordens makt blir problematiska för dem som har att till de svagare språken överföra och på dessa språk diskutera pegasernas världstillägnelseord. Jag kan illustrera detta med ett enkelt vardagssociologiskt exempel när det gäller översättning till svenska från ett språk, amerikanskan, som ju inte alls är lika stark som franskan eller tyskan. Ta begreppet *T-shirt*. Det får ju en helt annan innebörd om man helt enkelt översätter detta begrepp med det svenska ordet *T-tröja*. Hur mycket svårare blir det då inte när man från franskan och tyskan skall överföra de viktiga, tillägnande nyckelorden till det svaga svenska språket.

Man har inom pegasryktarkåren löst detta dilemma med att sätta de svenska motsvarigheterna till nyckelorden inom enkla citationstecken. I mitt exempel skulle man alltså i stället för *T-tröja* skriva *'T-tröja'* för att antyda att man egentligen talar om en *T-shirt*. Koncist skulle detta kunna uttryckas på följande sätt:

T-shirt = *'T-tröja'* ≠ T-tröja

Hos t ex Beronius (1987) kan man hitta upp till ett tjugotal sådana nyckelordsmarkeringar per sida, t ex 'ting', 'objekt', 'förnuft', 'medicin', osv. Detta hjälper läsaren att förstå att orden egentligen betyder något annat än de ser ut att göra. När Beronius t ex sätter presensformen av hjälpverbet vara inom enkla citationstecken visar han därmed att det som 'är' inte är utan 'är'.

Det är givetvis konstitutionellt svårt för pegaser att från sin höga position ägna sig åt den lågt belägna empirin. Det gör därför inte heller pegasryktarna. Däremot kan man hos dem inte sällan finna empiriska generaliseringar. De ger ibland isande insikter om tillståndet i världen. Beronius (1987:67) har t ex kommit till följande slutsats: "Språket själv bär på en ofullständighet, en knapphet; det finns nämligen alltid färre ord än det finns ting som väntar på att bli namngivna".

Förr i världen brukade begreppet Vetenskap ofta associeras till uttryck som "tankens klarhet" och "precision i uttrycken". Biskop Tegnér hävdade som bekant för länge sedan att "det dunkla sagda är det dun-

Ursprungligen publicerad i Sociologisk Forskning nr. 3 1990

kelt tänkta". En del har menat att detta är en god tumregel också för samhällsforskare.

Men pegasryktarna sätter en bock i kanten på den tegnérska texten. Det dunkelt sagda är i stället det *djupt* tänkta. I en svensk introduktion till Jürgen Habermas' författarskap skriver t ex Margareta Bertilsson och Ron Eyerman (1984:7): "Habermas' stora inflytande både på kontinenten och i anglosaxiska länder beror sannerligen inte på lättillgängligheten i hans texter utan på intentionsdjupet i hans budskap . . ., som ofta utvecklas i långa invecklade argument."

Pegasernas budskap, liksom oraklens och apostlarnas, är alltså opakt och, skulle jag vilja säga, *konvolutiskt.* På samma sätt som de sakkunniga uttolkarna av oraklens uttalanden och apostlarnas skrifter blir också pegasryktarna därför sinsemellan ofta oeniga om vad som är den rätta uttolkningen. Därvid uppträder det som är pegasrykteriets testfråga, nämligen *Frågan Om Det Rätta Avståndet.*

Frågan Om Det Rätta Avståndet kan illustreras med en slagväxling angående den rätta uttolkningen av Foucault mellan en recensent av Foucault och en recensent av recensenten, Sune Sunesson. Sunesson (1987:75) skriver: "I ett svep över lärdomshorisonten kom recensenten in på Foucault, som han tillskrev uppfattningen att 'kunskap reduceras till skilda epistemen, alla betingade av viljan till makt'. . . En dylik sammanfattning är en våldsam förgrovning, för att inte säga förfalskning av Foucaults position, som här framstår som en enkel konspirationsteori. Men vår recensent är inte ensam – detta är en vanlig slagordsmässig sammanfattning av Foucaults idéer. Ändå är det inte så lätt att bemöta en sådan formulering, ty Foucaults position liknar *på avstånd* den som ovanstående citat tillskriver honom. Men om man träder *närmare* visar det sig att den snarare är den motsatta" (min kursivering).

Jag har själv mycket stor förståelse för *Frågan Om Det Rätta Avståndet.* Från en kort men lovande karriär i fältskjutning i Norrbotten (som kröntes med ett kretsmästerskap i klass D i Kalix) minns jag hur avgörande det var om man ställde in siktet på 100 meter, 150 meter eller 300 meter för om man skulle träffa rätt eller inte. Särskilt när målet var en bunkerspringa och man sköt med ogivalammunition räckte det med att ögonmåttet slog fel på en 50 meter för att gravitationskraften skulle ställa till med stora besvär.

Men jag har inget minne av att målfigurerna bytte form med avståndet, så att de förvandlades till sina motsatser. Tänk om det som på 150 meters håll verkade vara en bunkerspringa på 75 meters håll kunde bli en halvfigur, en rapporthund eller en brevduva! Sådana förvandlingar och förvridningar hade vi, som höll på med fältskjutning, bara hört talas om. Det var någonting som kunde hända i Lustiga Huset på Liseberg eller på Tivoli, platser någonstans långt borta söderut, ungefär

Ursprungligen publicerad i Sociologisk Forskning nr. 3 1990

på Lunds latitud. Hade det hänt oss något sådant hade vi nog ägnat oss åt något annat. Vi trodde på våra fem sinnen och på Tegnér.

Men *Frågan Om Det Rätta Avståndet* har bäddat för en utvecklad arbetsdelning bland pegasryktarna. Den leder nämligen till en övergång från mekanisk till organisk yrkesrollsdifferentiering baserad på det som Hans Alfredsson och Tage Danielsson har kallat "åsiktskonstnärsskap". Det krävs givetvis avsevärd talang på området när man skall ta ställning till om det man ser är det man ser, eller om det är dess motsats, eller något helt annat.

Ett annat med avståndsfrågan sammanhängande problem är, att när många ryktar samma svans med sin diskurser kan det lätt hända att diskurserna hakar fast sig i varandra, något som försvårar verksamheten. Det finns här alltså tydligt behov av rationellare redskap. Man har nu tagit åtminstone ett steg i den riktningen. I 1980-talets sista nummer av Sociologisk Forskning har nämligen Lars G Karlsson (1989) äntligen infört en vidareutveckling av diskursredskapet. Där introduceras, så vitt jag kan se för första gången, den nya modellen som kallas "diskurs om diskursen". Vi kan alltså nu se fram mot såväl effektiviserad som utvidgad verksamhet på området.

Vid de teologiska fakulteterna fördjupar sig docenterna och doktorerna i uttolkningen, exegesen, av De Heliga Skrifterna, av profeternas och apostlarnas verk. Vid de sociologiska institutionerna försjunker nu många docenter, doktorer och doktorander i uttolkningen av pegasernas Texter. Teologin är ju en gammal och respektabel vetenskap. Att sociologin antar likheter med en sådan äldre disciplin får givetvis ses som uttryck för en mognadsprocess.

Men det finns en kvardröjande skillnad mellan teologin och sociologin, som jag tycker är djupt oroande. Medan profeterna och apostlarna, från Jeremias till Johannes, har uttolkats i tvåtusen år eller mer är det en mycket snabb omsättning bland sociologins pegaser. Instabiliteten på den sociologiska pegasnivån är av Uppenbarelsebokens dimensioner.

På de sociologiska pegasernas höga nivå blåser nämligen det som Ulla Bergryd (1987:7) har kallat "cyklisk entusiasm". Denna cykliska entusiasm influerar pegasryktarna. Ungefär som siroccon påverkar sydeuropéernas sinnesstämning bestämmer den cykliska entusiasmen föremålen för pegasryktarnas höga tankar. Av skäl som bara kan utrönas av dem, som i Karl Vennbergs mening är verkliga tekännare, skiftar pegasryktarnas bevågenhet över tid. Den pegas genom vars svans diskurserna dras idag kan i morgon vara övergiven. Den förgätna pegasens svans tovar då kvickt ihop sig och pegasen förtvinar obegripligt snabbt.

Färska siffror från SCB:s bibliometriska avdelning visar, att den förväntade återstående medellivslängden för en fullfjädrad pegas inte beräknas vara högre än 3,2 år. Vem minns nu 1970-talets stora pegaser,

Ursprungligen publicerad i Sociologisk Forskning nr. 3 1990

som t ex Marcuse, Poulantzas, Althusser eller andra?

Men som ni vet avskyr naturen tomrum, t o m i sociologin. När tiden för hembud för en äldre pegas närmar sig, kommer pegasryktarna att börja intressera sig för någon av pegasremonterna och att pröva deras kvalifikationer. Under intensiv diskursbehandling utrönas då vilka remonters vingämnen som är lämpligast. Pegasconciliet sammanträder sedan. Vi får så småningom genom vit rök från kultursidan i Dagens Nyheter, Res Publica och Bokförlaget Korpen – de har en gemensam informell rökkanal – besked om att en ny pegas har korats.

Om Anna Maria Lenngren vore med när porträtten av pegasryktarna någon gång i framtiden dammas av skulle hon säkert känna igen

den vittbereste herr(fru) docenten
som kände Varats namn på franska och latin
och förde med sig hem och skänkt sociologin
en popterm ifrån kontinenten . . .

Mullvadarna

Sociologernas strävan att förbättra din disciplin leder till rörelser i olika ledder. Medan pegasryktarna ser uppåt söker sig mullvaderna nedåt, inte mot det höga men med det låga. Den biologiska mullvaden söker sin näring genom att i sitt hål på sin kropp genom jorden känna vibrationerna av det omgivande livet. På samma sätt gräver sig den sociologiska mullvaden in bland gräsrötterna, mot det alldagliga, mot vardagen, för att med alla sinnen känna av det omedelbara, det nära livet. Som bekant kom Alice till Underlandet genom ett kaninhål. Vardagssociologen vill genom mullvadshålet komma till en sannare sociologisk värld och ge oss hudnära rapporter från det levande livet.

Enligt vad jag har hört om Kuhns beskrivning av paradigmskiften i vetenskapen spelar läroböckerna där en viktig roll genom att kodifiera de för tillfället rådande paradigmerna. Det har nu kommit ut åtminstone två sociologiska läroböcker om det svenska samhället, dels Edmund Dahlströms *Svensk samhällsstruktur i sociologisk belysning* från 1959 och Himmelstrands *Sverige*-bok från 1988. Om man skall tro redaktörer och ett par författare i den senare boken är den viktigaste ändringen i det sociologiska paradigmet under dessa trettio år, att medan det fanns tabeller i den äldre läroboken har nu *Vardagen* kommit in i sociologin.

Vad är då en vardagsvetenskap? Finns det t ex någon vardagskemisk vetenskap? Oorganisk vardagskemi = fläckborttagning? Organisk vardagskemi = hembränning?

Men vardagssociologin då? I det kapitel i *Sverige*-boken, där vardagssociologin introduceras och definieras, finns en god journalistisk beskrivning av torget i Mörbylånga en lördag i slutet av augusti 1987.

Ursprungligen publicerad i Sociologisk Forskning nr. 3 1990

Dessutom innehåller kapitlet ett mycket välskrivet kåseri bl a kring pepparkaksdoft, Sjösalavals och kontaktannonser. Men där definieras också vardagssociologins föremål, vardagen. Den definieras som "det som sker *var*-dag" (Löfgren 1988:63). Detta är ju precist och man förstår omedelbart att t ex inte jultomten hör till vardagssociologins forskningsfält.

På sidan 21 i *Sverige*-boken finns en ändå mera klargörande definition av vardagssociologins föremål. Där framträder *Vardagen* helt konkret som en pratbubbla (se *Figur 1*). Detta är en övertygande definition som kort, koncist och entydigt fångar det väsentliga. I sociologisk teori är *Vardagen* en pratbubbla med 3–4 in- och utgångar och ett obestämt innehåll. I Kuhns anda kan vi alltså tolka paradigmskiftet inom sociologin de senaste 30 åren som en övergång från tabell till pratbubbla.

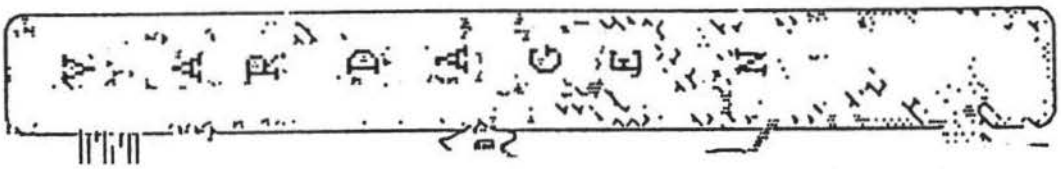

Figur 1. Vardagen enligt Himmelstrand och Svensson (1988:21)

I vardagssociologernas rapporter kan vi ofta se en omvänd dialektisk process, där kvalitet övergår i kvantitet. I stället för en teorilös kvantitativ råempiri i tabellform får vi kvalitativ information, ofta sidvis av obearbetade intervjusvar, som bildar kvantitativt beaktansvärda sociologiska mullvadshögar.

Mullvadshålssociologin blir naturligt nog också en sorts nyckelhålssociologi. Oftast är det då vi i den bildade övre medelklassen som ser in genom nyckelhålen till vardagsrummen i arbetarhushåll, i nya förorter, osv. Visst är det intressant!

Min tolkning blir att vardagssociologin, som vi med ett mera traditionsmättat svenskt språkbruk kan kalla *söckensociologi,* har drivits fram av sociologernas längtan efter liv, att föra in det verkliga livet i sina rapporter, att i sina rapporter återskapa det liv de har erfarit. Många söckensociologer skriver bra och verkar också ha konstnärliga ambitioner.

Om man år 2020, alltså om trettio år, vill försöka uppleva hur vardagen i Sverige kändes under 1990-talets första år, kommer då det nya paradigmet, pratbubblesociologin, att kunna ge ett konkurrenskraftigt underlag för detta? Kan söckensociologerna tävla med den autenticitet som kommer att välla fram ur tidningsläggen från den här tiden? Kan de tävla med rapportboksförfattarna, med de riktiga författarna, med filmare och konstnärer? I likhet med en f d arbetsmarknadsminister, numera poet, kan jag bara önska: "Lycka till!"

Ursprungligen publicerad i Sociologisk Forskning nr. 3 1990

Trädkramare och stubbsittare

Det här leder fram till frågan om var sociologerna skall söka sina förebilder. Skall de försöka att återskapa livet genom levande bilder av människorna som t ex Rubens en gång gjorde? Eller skall de i stället genomlysa människan? Skall sociologerna söka sina förebilder hos Rubens eller hos Röntgen? Det är frågan.

Sociologins trädkramare håller på Röntgen. Trädkramarna söker sina problem i skavningen mellan teoriansatserna, belyser dem med goda empiriska data och använder de bäst utvecklade metoderna som underlag för sina slutsatser. För dem är sociologins träd med rötter, stam och krona – med empiri, metod och teori – en enhet som kan användas för att genomlysa samhället.

Ovanför det sociologiska trädets krona ser trädkramarna molnen och pegaserna dra förbi. Kanske kan det falla ned något gödande eller vattnande från skyn? Bredvid trädkramarna finner vi stubbsittarna. De har fällt det sociologiska trädet och förvandlar det till råempiriska tändstickor, lika många i varje ask.

Den här okulärbesiktningen leder fram till att de fem grundtyperna av sociologer egentligen går tre skilda vägar. Pegaserna och pegasryktarna sveper fram längs den höga vägen, som börjar på Jesu moders berg och i sin bortre ända korsar Vintergatan. Mullvadar och stubbsittare slår följe på den breda vägen, många av de förra dock med en stark dragning mot den höga. Sociologins trädkramare går den smala vägen.

* Artikel byggd på anförandet vid Sveriges Sociologförbunds årsmöte i Gävle den 1 februari 1990.

REFERENSER

Asplund, J (1970), *Om undran inför samhället.* Lund: Argos.
Bergryd, U (red) (1987), *Den sociologiska fantasin.* Stockholm: Rabén och Sjögren.
Beronius, M (1987), "Vetandets spel". I Bergryd (1987).
Bertilsson, M och Eyerman R (1984), 'Introduktion'. I Habermas, J *Den rationella övertygelsen.* Lund: Akademilitteratur.
Dahlström, E (red) (1959), *Svensk samhällsstruktur i sociologisk belysning.* Stockholm: Svenska Bokförlaget.
Eneroth, B (1987), 'Sociala ordningar och social kaos'. I Bergryd (1987).
Himmelstrand, U och Svensson, G (red) 1988), *Sverige-vardag och struktur.* Stockholm: Norstedts.
Karlsson, L G (1989), "Berättarstilens dogmatism". *Sociologisk Forskning* 26 (4):18–34.
von Linné, C (1748), *De curiositate naturali.*
Löfgren, O (1988), "Vardagskultur och livsform." I Himmelstrand och Svensson (1988).
Sunesson, S (1987), "Kunskap, makt och verklighet". I Bergryd (1987).

Ursprungligen publicerad i Sociologisk Forskning nr. 3 1990